

Vienoje demilitarizuotosios zonos pusėje iš bokštelių žvalgosi Šiaurės Kipro kariai, kitoje – Pietų Kipro.

ŠALYS

NIEKIEIENO KIPRAS

Kristinos Stalnionytės tekstas ir nuotraukos

Viduržemio jūroje esanti Kipro sala yra Azijos dalis, bet kultūriškai priskiriama Europai. Žmonės čia apsigyveno maždaug prieš 10 000 metų. Kiek siekia rašytinė istorija, Kipro reikėjo daug kam: egiptiečiams, graikams, persams, romėnams, anglams, turkams... Mažas žemės plotelis buvo toks svarbus, kad iki šiol jo nepavyksta pasidalyti. Todėl dabar viena Kipro dalis nepriklauso niekam.

Kontrolės posto užkardas nuleistas, prie jo budintys du kariai įtariai žvilgčioja į nediduką mūsų autobusėlį. Kelias minutes laukiame, o tada iš kitos pusės atrieda baltas Jungtinių Tautų automobilis, vairuojamas majorės Aleksandros Rostovcevos iš Lietuvos. Ant keleivio sėdynės įsitaisęs majoras Robertas Szakszonas iš Slovakijos mums linkteli, posto sargas paima iš jo kažkokius popierius, užkardas pakyla. Pasakui karininkų automobilį nusekame į uždraustąją žemę. Posto sargybinis iš karto nuleidžia užkardą.

Prieš akis atsiveria žalia erdvė su keliais žemais pastatais ir į tolį bėgantis siauras, brūzgynais apžėlęs keliukas. Jis veda į vadinamosios Žaliosios linijos simboliu virtusį subombarduotą Tarptautinį Nikosijos oro uostą. Kartais atrodo, kad dalyvauju safaryje. Kadangi niekas nedrumsčia ramybės, čia prisiveisė galybė gyvūnų. Tvoromis atskirti nuo pasaulio, jie gyvena tarsi gamtos rezervate. Tačiau ši zona žaliaja vadinama ne todėl.

JUNGTINIŲ TAUTŲ BUFERINĖ zona Kipro salą į dvi dalis dalija nuo

1974-ųjų. Nepriklausomybę nuo Jungtinės Karalystės 1960 metais atgavusi Kipro Respublika užima beveik du trečdalius salos, o Turkijos 1974 metais okupuota teritorija, tapusi tik jos pačios pripažinta Šiaurės Kipro turkų respublika, daugiau kaip trečdalį. Tarp jų įsispraudusi buferinė zona, taip pat Akrotyrio ir Dekelijos suverenios bazių teritorijos pagal 1960-ųjų sutartį priklauso Jungtinei Karalystei.

Buferinė zona atsirado todėl, kad nepriklausomame Kipre vis stiprėjo įtampa tarp graikų ir turkų, o

1963-iaisiais kilo didelis kruvinas konfliktas. Netrukus britai iš savo bazių atsiuntė taikdarius kariuomenę, o 1964-iaisiais britų taikos pajėgų vadovas generolas Peteris Youngas žalia kreidele žemėlapyje nubrėžė ugnies nutraukimo liniją. Taip tarp konfliktuojančių bendruomenių kurį laiką buvo palaikomas saugumas ir tvarka.

Bet įtampa didėjo, o 1974 metais įvyko Graikijos remiamas perversmas, kuriuo mėginta nuversti šalies vadovą Makariją III ir prijungti Kiprą prie Graikijos. Tvirtindama, kad rūpinasi saloje gyvenančiais saviškiais, Turkija pasiuntė į Kiprą tūkstančius ginkluotų karių. Ši invazija buvo pateisinta sutarties nuostata, kad Kipras nesijungs į sąjungą su kita valstybe.

Užgrobę 37 procentus salos, turkai prisiartinio prie Žaliosios linijos. Šiaurinė jos riba dabar žymi piečiausius turkų užimtus salos taškus, o pietinė – kažkada generolo Peterio Youngo nubrėžtą žalią brūkšnį. Po salos dalies okupacijos įsigaliojęs draudimas peržengti Žaliąją liniją visiškai atskyrė abi Kipro puses trisdešimčiai metų. Iki jo iš šiaurinės dalies pasitraukė ar buvo išvaryta 165 000–200 000 grai-

kų, o pietinį Kiprą paliko 45 000–65 000 turkų.

Nuo Kato Pirgo vakaruose iki Famagustos rytuose nusidriekusi daugiau kaip 180 kilometrų ilgio Žalioji linija plačiausioje vietoje siekia maždaug 7 kilometrus, siauriausioje – vos 20 metrų. Šioje zonoje tvarką palaiko beveik 900 JT karių. Patekti į maždaug tris procentus Kipro užimantį žemės plotelį reikia specialių leidimų, kurių tvarkymo procesas ilgas ir smulkmeniškasis. 2015-tųjų pavasarį į šią zoną buvome įleisti ir mes, keli žurnalistai iš Lietuvos, gavę teisę fotografuoti ir filmuoti.

NUTILUSIĄ ŽALIOSIOS zonos žemę pasiekiami su dviem šiaurinėje salos dalyje gimusiais kipriečiais – Mary Patroklou ir Polysu Polycarpou. Jie, dar maži vaikai, su tėvais pabėgo iš namų ir į juos nebesugrįžo. Lėtu žingsniu klajodama po apšaudyto Nikosijos oro uosto aikštę, Mary jaučiasi sutrikusi. Ji nesitikėjo išvysti uždraustosios žemės.

Ant lėktuvų kilimo takų ausis – ne, visą kūną – veria mirtina ty-la. Tolimame medyje grėsmingai

kranksi varna. Jos balsas atskrieja tarsi iš ano pasaulio. Pastatus nuo sprogimų išdažytais langais ap-raizgę medžiai, žolės, vijokliai. Lan-gų kiaurymės aptaisytos vieliniu tinklu, pro kurį matyti, kas deda-si viduje.

O ten – jau keturiasdešimt metų tuščios keleivių laukimo salės, kadaise prabangus restoranas ir moderni virtuvė, kurioje tuo metu dirbo gar-saus viešbučio virėjai. Ant žemės pri-kritę stiklų ir įrankių, mėtosi buteliai, puodai, keptuvės, durys išlaužytos, sienos išvarpytos, apdraskytos, pajuo-dusios. Nuo lubų nukarusios plokštės, krinta susiraitę apmušalai. Tarp baldų paukščiai susisukę lizdus.

Griuvėsių krūva virtęs tarptautinis keleivių terminalas lemtingą dieną buvo naujutėlis, atidarytas tik 1968 metais. Vieno moderniausių visoje Europoje oro uosto statyba kainavo milijoną Didžiosios Britanijos svarų sterlingų. Čia buvo paštas, telegrafas, veikė prabangios garsių dizainerių parduotuvės.

Dabar jose burkuoja balandžiai, o naktį karaliauja šikšnosparniai. Pasak majoro Roberto Szakszono, žiurkių

Nikosijos oro uostas liko niekieno žemėje. Laikas ir įnirtingi 1974-ųjų mūšiai modernųjį viso Kipro pasididžiavimą pavertė nykiu vaiduokliu.

VIETOS IR TURKIJOS PAJĖGOS, BRITŲ BAZĖS, JT KARIAI – KIPRAS YRA VIENA LABIAUSIAI MILITARIZUOTŲ TERITORIJŲ PASAULYJE

Šiaurės Kipras. Kuo toliau nuo graikiškosios Kipro dalies, tuo daugiau skurdo. Ir Turkijos simbolių: automobilių meistrai savo angare pasikabino ir priešaringai vertinamo Atatürko portretą.

čia dar niekas nematė – ko gero, šia-me vaiduoklių mieste joms per mažai maisto.

Vienintelio tarptautinio Kipro oro uosto turkams labai reikėjo, bet jam buvo lemta atsidurti niekieno žemėje. „Mirusi zona, jos neturėtų būti“, – sako Mary. Kai 1971 metais šeima paliko savo namus, Mary tebuvo treji: „Mama pasakojo, esą jau tada visur tvyrojo karo nuojauta. Tebuvo laiko klausimas, kada jis prasidės.“

Iš Šiaurės Kipro bėgantys žmonės manė, kad netrukus grįš.

„Mano artimieji irgi tikėjosi sugrįžti, – sako Mary, kurios šeimą likimas nubloškė į Australiją. – Bėgliai čiupo tik tai, kas pasitaikė po ranka. Nebuvo laiko į lagaminus krauti brangių daiktų. Reikėjo gelbėtis. Niekas nenutuokė, kad kelio atgal nebus – kai kurie žmonės iš namų išėjo net nepersirengę pižamų.“

Prie apleisto oro uosto pastato lyg šmėkla stovi didžiulis kulkų suvarpytas „Trident Sun Jet“. Tuomet tai buvo geriausias ir naujausias Kipro oro linijų orlaivis, pirmasis su automatine

nusileidimo sistema. Londoną jis pasiekdavo per 3,5 valandas.

Dabar orlaivio padangos suplėšytos, sparnų lakštai atvėpę, nuo salono lubų kaba sutraukti laidai. Šio lėktuvo varikliai 1974 metais buvo išmontuoti ir sudėti į kitą lėktuvą. Jų vietoje žiojinčiose ertmėse plevėna paukščių plunksnos, matyti nauji ir seni lizdai, piloto kabinoje burkuoja balandžiai.

TĄ NAKTĮ, KAI ĖMĖ KRISTI bombos, Polysui dar nebuvo ketverių: „Švintant mane pažadinęs tėvas pasakė, kad reikia rengtis ir išeiti. Mūsų namas stovėjo vos šimtas metrų nuo šiaurinio jūros kranto. Tėvas pro langą pamatė iš Turkijos atplaukiančius karo laivus, jie buvo jau čia pat. Radijas grojo klasikinę muziką, nepranešė apie jokių pavojų, televizija žinių irgi nepateikė.“

Kilo panika, nes niekas nežinojo, kas vyksta. Tik vėliau per BBC išgirdome, kad karui jau ruošiasi keletą savičių. Nebuvo informacijos ir apie tai, kad graikų radikalų grupė mėgino nuversti prezidentą.“ Tėvas Polysą

nuvedė pas kalnuose gyvenantį savo brolių, o mama tuo metu sukrovė lagaminą. Nediduką, tarsi šeima vyktų atostogauti savaitei ar dviem, kol nurims riaušės. Drabužių ir daiktų tam laikui turėjo pakakti.

Bet netrukus pasirodė karo lėktuvai ir ėmė kristi bombos. „Po kiek laiko su tėvu atsigręžėme. Pro žiūronus, kuriuos buvo pasiėmęs dėdė, išvydome, kaip užgrobiamas Kipras, – pasakoja Polysas. – Palikome viską, bėgome, kad išgyventume. Buvo liepos dvidešimtoji, o devynioliktąją mano brolis šventė gimtadienį. Dovanų gavo raudoną žaislinį automobilį. Jis visą laiką verkė ir klausinėjo, kodėl negalime grįžti jo pasiimti. Gerai prisimenu jo ašaras.“

Polysio tėvai su dviem vaikais įsikūrė pabėgėlių stovykloje. Naują gyvenimą teko pradėti su mažame lagaminėlyje sukrauta manta ir šiek tiek pasiskolintų pinigų (dabar tai būtų apie 80 eurų) – dar pora dienų, ir tėvas bent būtų gavęs atlyginimą, bet jo nesulaukė. Trumpos atostogos virto trimis dešimtmečiais.

JUNGTINIŲ TAUTŲ TAIKOS PALAIKYMO MISIJOS KIPRE METINIS BIUDŽETAS YRA MAŽDAUG 58 MILIJONAI JAV DOLERIŲ

Prie pirmojo JT atverto punkto 2003-ųjų balandį nusidriekė kilometrines eilės žmonių, trokštančių grįžti namo. Gegužę ir Polyso lėktuvas nusileido Kipre: „Dar tą pačią naktį oro uoste sėdė į brolio automobilį, su šeima nuvažiavome prie patikros punkto. Pusė šeštos ryto eilėje jau laukė daugiau kaip 150 automobilių. Kiti ėjo pėsčiomis.“

Prieš aštuonias Polysas jau beldėsi į vaikystės namų duris. Jas atidarė tikrųjų šeiminkų jau laukianti turkų pora. Visi Kipro turkai atsidarius punktui nujautė, kad senieji gyventojai sugrįš. Tūkstančiams kipriečių tai buvo didžiausio gyvenimo jaudulio akimirkos. „Pirmą kartą mačiau savo suaugusį brolių verkiantį kaip vaiką, – prisimena Polysas. – Man pačiam atrodė, kad širdis tuoj iššoks iš krūtinės.“

Prieš kelerius metus turkai Polyso namą pardavė vokiečiams, kurie iki šiol jame šeiminkauja. O Polisas, baigęs mokslus Šveicarijoje, jau pen-

kiolika metų gyvena Švedijoje. Jis augina tris vaikus, su kuriais bent kartą per metus sugrįžta į Kiprą aplankyti Limasolyje įsikūrusių artimųjų.

Australijoje užaugusi Mary nuo 2008-ųjų gyvena pajūrio kurorte Pafe. Grįžusi į Kiprą ji baigė archeologijos mokslus, gavo gido pažymėjimą ir nuo to laiko keliauja su turistais po gimtąją salą. Mary sūnus ir dukra irgi įsikūrę Kipre. „Žmonės neturi nieko prieš Kipro turkus, – sako gidė, – jie supranta, kad Kipro problema – ne šiaurinėje salos dalyje gyvenanti bendruomenė, o politikai.“

APGRIAUTŲ IR NEGYVENAMŲ pastatų zoną juosianti tvora skirtingose pusėse apkabinėta Graikijos ir Turkijos vėliavomis. Be Jungtinių Tautų karių treniruočių, joje beveik nieko nevyksta. Per kelias dešimtis metų bemaž viską atsikovojo gamta – augalai ir gyvūnai. Atsigavo retos rūšys. Atokesniuose zonos kampeliuose dar likę minų.

Niekieno žemėje esantys namai suvarpyti kulky, prie parduotuvių, restoranų ar kirpyklų kaba surūdijusios iškabos, kurių žodžius vargiai galima įskaityti. Kai kurie pastatai kaip per karą apkrauti smėlio maišais. Keturiuose Žaliojoje zonoje esančiuose kaimuose dar gyvena maždaug dešimt tūkstančių žmonių. Dar du kaimai yra ant šios zonos ribos.

Pilo kaime vieni šalia kitų gyvena Kipro turkai ir Kipro graikai. Ko gero, tai vienintelė tokia draugiška gyvenvietė visoje saloje.

Čia veikia krikščioniška mokykla, prieš ją įsikūrusi musulmoniška kavinė. Kaimą valdo graikų kilmės meras ir turkų kilmės vicemerai. Jie čia vadovauja abu kartu ir kiekvienas atskirai.

Gyvenamosiose teritorijose buferinę zoną skiria barikados, kitur – tik tvora, kurią iš bokštelių iš vienos pusės stebi graikų, iš kitos – turkų kariai. Šią zoną legaliai kirsti galima septyniuose vietose.

Šiaurės Kipro įžymybės: milžiniškos Turkijos ir Šiaurės Kipro vėliavos (kairėje viršuje) ir Šv. Sofijos soboras, perdarytas į Selemijės mečetę (dešinėje viršuje).

Patekti į pačią Jungtinių Tautų buferinę zoną be galo sunku, bet norint nuvykti į kitą Žaliosios linijos pusę, tereikia turėti pasą ir prie langelio užpildyti prašymą.

Į UŽDRAUSTĄJĄ ZONĄ lengviausia dirstelėti Kipro sostinėje Nikosijoje. Dalis jos senamiesčio atiteko Šiaurės, dalis – Pietų Kiprui. 1964-aisiais generolo Peterio Youngo žemėlapyje nubrėžta žalią liniją atkartoja betoninių blokų siena su barikadomis. Vos už kelių metrų nuo sargybos bokštelio girdėti Nikosijos senamiesčio kavinių šurmūlys. Visai šalia riogsančios statinės su betonu ypač fotogeniškos – jas fotoaparatais šaudo kone kiekvienas praeinantis turistai.

Surūdijusia viela prie jų pritvirtintos lentelės anglų, graikų ir turkų kalbomis įspėja, kad toliau nevalia kelti kojos. Pro barikadų plyšius matyti vaizduokliais virtę niekieno namai. Čia draudžiamos zonos plotis čia – vos dvidešimt metrų.

Nikosijos tvirtovę su 11 bastionų pastatė XVI amžiuje Kiprą kontroliavę Venecijos valdovai, kad apsaugotų miestą nuo turkų antpuolio. Aukštų ir storų tvirtovės sienų ilgis – beveik penki kilometrai. Jų kontūrai tapo oficialiu sostinės herbu.

Antikos ir ankstyvosios krikščionybės laikais Nikosija buvo vadinama Ledra. Dabar Ledros vardu pavadintoje gatvėje yra dokumentų patikros punktas. Graikiškojoje gatvės dalyje pilna jaukių kavainaičių ir parduotuvių, turkiškoji labiau primena chaotišką turgų.

Einant turkiškąja Ledros gatvės dalimi žvilgsnis vis kliūva už apleistų namų, gūdžių kampų, valkataujančių šunų. Kuo toliau nuo buferinės zonos, tuo liūdniau, tuo ryškesnis skurdas ir netvarka, o ant stulpų esantys užrašai moteris ragina likti namie, nes kitu atveju jos gali būti užpultos.

Turkiškoji Kipro dalis laikosi tris kart prasčiau už graikiškąją. Po 1974-ųjų į okupuotą teritoriją suplūdė apie

40 tūkstančių turkų iš Anatolijos ir kitų neturtingiausių žemyno vietų šį salos kampelį greitai nuskurdino. Be to, Turkija čia dislokavo apie 30 tūkstančių karių. Dabar turkų naujakurių Šiaurės Kipre daugiau negu Kipro turkų senbuvų.

Šiauriečiai pajamų gauna tik iš žemės ūkio ir karinės tarnybos, o finansinės pagalbos tikisi iš turkų vyriausybės. Pietiečiai gyvena iš turizmo (jų šalis pripažinta, saugi, taiki ir saulėta – tiek tiesiogine, tiek perkeltine prasme) ir žemės ūkio: augina citrinas, apelsinus, braškes, alyvuoges, vynuoges.

Abi Nikosijos pusės galima apžiūrėti iš „Shakolas Tower“ pastato 11 aukšte esančios apžvalgos aikštelės. Pasisukęs į šiaurę negali nepastebėti ant kalno šlaito nupieštų didžiulių Turkijos ir Šiaurės Kipro vėliavų. Vos sutemus jos apšviečiamos, kad graikai net ir naktį netyčia dirstelėję pro langą nepamirštų, kam priklauso šiaurinė salos dalis.

Norint patekti į kitą Žaliosios zonos pusę, tereikia turėti pasą ir prie langelio užpildyti prašymą. Dešinėje: barikados iš betono pripiltų statinių Nikosijos senamiestyje.

